

КАРПОВА Світлана Геннадіївна,

канд. філос. наук, доцент

Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

ORCID ID: 0000-0002-9184-2179

МІСІЯ УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ, ВИКЛИКАНИХ ЧЕТВЕРТОЮ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЮ РЕВОЛЮЦІЄЮ

Інструменталізація гуманітарного знання взагалі, і філософії безпосередньо, виводить на передній план прогностичну функцію філософії. І багато в чому дослідження місії Університету в умовах соціокультурних трансформацій, викликаних четвертою науково-технічною революцією є за своєю сутністю тим, що не стільки фіксує «минуле» чи «теперішнє», а більш тим, що конструює та реконструює місію Університету як проект в майбутньому.

В останні роки цивілізація переживає глибокі трансформації, які докорінним чином змінять нашу культуру в найближчі десятиліття. Осмислюючи місію Університету у XXI столітті, необхідно враховувати декілька факторів, які на сьогодні визначають шлях розвитку людської цивілізації. Нижче наведемо п'ять основних дискурсів, що є найбільш принциповими в дискурсі досліджуваної теми.

1. Четверта науково-технічна революція, з її масовим впровадженням робототехніки та алгоритмів призведе до того, що велика кількість професій, які існують сьогодні, просто зникне, а людей, які працювали в цих професійних сферах, замінять роботи із штучним інтелектом. Таким чином, мрія К.Маркса та багатьох інших філософів в найближчі роки може здійснитися, і експлуатація людини людиною зникне. Однак треба враховувати, що за умов постійного росту населення Землі (до 2030 року згідно в прогнозами ООН буде складати більше 8,6 мільярдів чоловік і буде зростати і надалі¹), експлуатація зникне, але сотні мільйонів людей опиняться взагалі непотрібними, вони ніколи не зможуть знайти собі робочого місця, та з ностальгією будуть пригадувати старі добрі часи експлуатації. Інші сотні мільйонів людей змушені будуть працювати за умов по-життєвого найму або шукати альтернативні способи отримання матеріальних благ. Врешті-решт, це призведе до докорінної та глобальної зміни соціальної структури суспільства і повсякденного життя людини.

2. На думку постмодерної філософії соціальне, як основа культури зникає. «Соціальне безумовно існувало, але зараз його більше немає. Воно існувало як

¹ World Population Prospects: The 2017 Revision. Режим доступу: <https://www.un.org/development/desa/publications/world-population-prospects-the-2017-revision.html>. Дата звернення: 11.01.2021.

єдиний простір як основа реальності. Соціальні відносини, виробництво соціальних відносин, соціальних динамічних абстракцій, місце конфлікту і протиріч історії, соціальна структура як ставка, як стратегія, як ідеал все це мало місце, все це щось колись значило»². Замість соціального формується гіперреальність, як нова основа існування людини, як нове поле людських стосунків. Відповідно гіперреальність продукує гіперетику – нову матрицю цінностей, з новими образами (симулякрами) добра і зла.

3. Досвід ХХ століття продемонстрував, що сутність добра і зла можуть бути миттєво конструйовані і деконструйовані. Яскравим прикладом є Нацистська Німеччина, коли двічі за дванадцять років докорінно змінювалася мораль багатомільйонного, та як вважалось, освіченого та високо розвинутого народу: зпершу коли нацисти прийшли до влади і вдруге, коли нацистський режим було знищено, і німці так само легко відмовилися від нацистської моралі, як перед тим відмовилися від традиційного розуміння добра і зла характерного для європейської культури. Як слушно зазначила Х. Арендт: «Відтепер ніхто, знаходячись у здоровому глузді, не може стверджувати, що моральна поведінка сама собою розуміється»³. Тому місія постісторичного Університету передавати моральні знання, зберігати пам'ять про реальність зла і добра незалежно від тимчасово актуальних симулякрів, виховувати етичну відповідальність у (пост)людині.

4. Стрімкий розвиток біоінженерії та генної інженерії актуалізує концепції трансгуманістичної філософії, і створює передумови для появи постлюдини⁴, що цілком логічно призведе до кризи загальноприйнятих культурних норм, цінностей ідеалів та поняття про красу, в постмодерному світі з його безкінечною конструкцією і деконструкцією.

5. Трансгуманізм та гіперетика породжують гіперестетику, тому що існуючі норми краси вже визначають біотехнології. Вже сьогодні, за рахунок косметологічної хірургії і трансплантології людина може побачити в дзеркалі свою власну копію, антропосимулякр. І з кожним роком можливості переробки власної тілесності, власного матеріального Я в Я-Симулякр зростатимуть.

За цих умов криза та маргіналізація звичних культурних моделей видається неминучою. Тому, перед людством постає проблема формування нових практик організації соціального буття. Однією з інституцій, що здатна розробити фундаментальну концепцію (або концепції) розвитку людства і запропонувати її суспільству, є Університет. Тому переосмислення місії Університету за нових соціокультурних реалій є нагальною потребою філософії. Сучасним філософам вслід за Хосе Ортега-і-Гассет треба відповісти на запитання: чим повинен бути університет в першу чергу?

Протягом історії людства філософи неодноразово зверталися до проблеми місії Університету. Хоча в середньовічному університеті існував розподіл на про-

2 Бодриар Ж., Сiorан Э. Матрица апокалипсиса. Последний закат Европы (философский поединок). Москва: Алгоритм, 2015. С. 76.

3 Арендт Х. Некоторые вопросы моральной философии // Арендт Х. Ответственность и суждение. М.: Изд-во института Гайдара, 2013 С. 96. (352)

4 Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: последствия биотехнологической революции / Ф.Фукуяма. – М.: «Издательство АСТ»: ОАО «ЛЮКС», 2004. – 349 с.

фесії, випускник Університету був у першу чергу носієм загальнокультурного коду, який він засвоїв в Університеті і транслявав його у повсякденному житті. Саме тому випускники середньовічного Університету постійно підтримували зв'язок із ним, відчуваючи себе частиною універсального цілого.

Так, у своєму трактаті «Спор факультетів» (1796 р.) І. Кант визначав головною місією Університету пошук і утвердження істини: «Стало бути, філософський факультет, оскільки він зобов'язаний ручатися за істинність учень, які він приймає або хоча б допускає, має мислитись як вільний, підлеглий тільки законодавству розуму, а не законодавством уряду. У кожному університеті повинно бути таке відділення, тобто Філософський факультет. Він служить для того, щоб контролювати три вищих факультету і тим самим бути корисним їм, бо найважливіше істина (істотна і перша умова вченості взагалі) корисність же, яку обіцяють уряду вищі факультети, є лише другорядний момент»⁵. Тобто головна мета Університету замикала його у самому собі, тому що пошук і утвердження істини був можливим лише в рамках Університету, де існує філософський факультет, і жоден вплив із зовні чи то з боку держави, чи церкви, чи суспільства міг зашкодити розуму шукати істину. Однак, І. Кант продовжував розуміти місію Університету в рамках парадигми, що утвердилася за часів середньовіччя. З тією лише різницею, що загальнокультурною цінністю, яку повинен відтворювати Університет повинен бути розум, а в стінах Університету повинні були формуватися інтелектуали, здатні до пошуку істини. Така місія для Канта була самодостатньою і не потребувала легітимізації Університету в суспільстві.

Через 9 років після виходу в світ «Спора факультетів» продуктом своєї рефлексії про ідею і місію Університету ділиться інший німецький філософ Шеллінг, і у 1803 році публікує «Лекції про метод університетської освіти». Згідно із Шеллінгом місією Університету є «вирощування науки»⁶, і тільки в вільному науковому пошуку може народитися викладач здатний передавати знання, тому що тільки через науку можлива передача знання, коли «перед очима студента як би вперше виникає наукове Ціле»⁷. Проте, Шеллінг розуміє, що місія, яка заключається у науці заради науки, чи навіть заради викладання, недостатня для виправдання існування Університету. Саме тому Шеллінг стверджує, що через формування у студента загальнонаукової повноти, він зможе бути ідеальним інструментом культури, на який очікують суспільство і держава від Університету⁸. Тобто побічною місією Університету може бути формування культури у цілому та безпосередньо національної культури.

К. В. фон Гумбольдт розумів місію Університету у синтезі наукової діяльності та викладання, що породжує «bildung» як надприродний процес форму-

5 Кант І. Спор факультетов / Пер. с нем. Ц.Г. Арзаканяна, И.Д. Копцева, М.И. Левиной. – Калининград: Изд-во КГУ, 2002. – С. 70. (286 с.)

6 Шеллинг Ф.В.Й. Лекции о методе университетского образования / Пер. с нем. И. Фокин. СПб.: Издательский дом «Мирь», 2009. С. 25.

7 Там само. С. 24.

8 Там само. С. 19.

вання людини і культури⁹. Кінцевим продуктом цього синтезу повинно стати формування національної еліти, яка зможе виступити творцем національної культури і держави.

Німецька ідеалістична філософія бачила легітимізацію Університету в культурі. Німецька класична філософія визначила місію Університету як формування Людини, здатної творити національну культуру. Однак, сьогодні модель західного університету, що сформувалася в період між публікацією «Спору факультетів» (1796 р.) і заснуванням Берлінського університету (1810 р.) вичерпала себе у ХХ ст.¹⁰

Вже в першій треті ХХ ст. така місія Університету піддається сумніву. Х. Ортега-і-Гассет у своїй роботі «Місія Університету» (1930 р.) стверджував, що під університетом слід розуміти «інститут, в якому середній студент вчиться бути культурною людиною і компетентним професіоналом»¹¹, при цьому наука в університеті повинна бути «гумусом, на котрому вища освіта пускає своє жадібне коріння»¹², але не самостійним елементом університету. Це пов'язано з тим, що людство втратило віру у науку та можливість віднайти об'єктивну істину, тому поряд із традиційною культурністю, іспанський філософ вкладає в місію Університету суто прагматичну складову: формування компетентного фахівця. А наука за його думкою взагалі відокремлювалася від процесу університетської освіти, і відповідно людина із університетською освітою вже не могла уособлювати собою цілісність культури.

І якщо Х. Ортега-і-Гассет вважав можливим поєднати суто утилітарну мету університетської освіти з її культуроутворюючою місією, то К. Ясперс у своїй роботі «Ідея Університету» був змушений констатувати, що дух Університету після півстоліття згасання прийшов до свого кінцевого занепаду¹³ і його потрібно відродити. К. Ясперс вважав, що Університет може залишитися Університетом, якщо його місією буде пошук істини і відтворення культури «Університет – це місце де суспільство і держава надають можливість свідомості епохи розвинути до найвищої форми. Там мають право збиратися люди, професійне заняття котрих є осягнення істини»¹⁴. Таким чином К. Ясперс вважав, що жодні трансформації культури не можуть змінити місію Університету – пошук істини та творення культури.

Дві світові війни продемонстрували, що наука може бути використана для масового знищення людей, а національна культура є генератором метанаративів, здатних виправдати злочини проти людяності. Тому самоцінність науки і національної культури зникла, як примари в уяві дитина після дорослішання.

В умовах формування глобальної економіки цінність науки почала визначатися її прикладним значенням, а цінність освіти визначатися її можливістю

9 Гумбольдт К.В. фон О внутренней и внешней организации высших научных заведений в Берлине // Неприкосновенный запас. – 2002. – № 2 (22). – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nz/2002/22/gumb.html>

10 Derrida J. Mochlos, or The Conflict of the Faculties. – С. 5. – Режим доступу: <http://la.utexas.edu/users/hcleave/r/330T/350kPEEDerridaOnKantNarrow.pdf>

11 Ортега-и-Гассет Х., Миссия Университета / Х. Ортега-и-Гассет. – Мн: БГУ, 2005. – С. 60.

12 Там само. С. 62.

13 Ясперс К. Идея Университет / Карл Ясперс: пер с нем. Т.В. Тягуновой. – Минск: БГУ, 2006. – С. 35. (159)

14 Там само. С. 36.

у масовій підготовці фахівців, здатних задовольняти потреби ринку у людських ресурсах. За таких умов заклик К.Ясперса, повернутися до витоків Університету, місією якого є пошук істини, може викликати усмішки на ректораті будь-якого ВНЗ сучасного світу. Да і загалом не лише на рівні інституції, але й у науковому товаристві на сьогодні ми вже не можемо казати про загальноприйнятну істину, чи навіть критерії істини, що схвалені більшістю наукового товариства. «Істина» вже не виступає чимось беззастережним, сталим, наявним і певною мірою абсолютним. І ця тенденція виникла не стільки в 21 ст. (а ще раніше, – можливо, ще з початку неklasичного періоду філософування), але саме у теперішній час вона набуває найбільш суттєвого фіналу для системи освіти в цілому. Дійсно, загальновідомим прикладом постановки під сумнів критеріїв істини ще у 20 ст., є концепція епістемологічного анархізму П.Фейерабенда. Так, американський філософ фіксацію універсальних критеріїв істини ставить під сумнів, вважає їх штучними та такими, що заважають розвитку наукового знання, призводять до стандартизації науки, обмежують реалізацію науковця та лише негативно впливають на розвиток науки¹⁵. Тому навіть не лише в інституційному, але й у такому, сутнісному сенсі, концепція К.Ясперса на сьогодні не може бути прийнятною для всього наукового товариства, тому що в сучасному соціально-гуманітарному дискурсі вже давно немає єдності в інтерпретації істини та визначення критеріїв істини. Але повернемося до основної теми.

З 1970-х років у Західній культурі, а з 1990-х і у вітчизняній, стало остаточно зрозуміло, що вища освіта підкорилася вимогам формувати професійні компетенції, а не культурні чи наукові ідеали: «передача знання не виглядає більше як те, що покликано формувати еліту, здатну вести націю до свободи, а надавати системі гравців, здатних забезпечити належне виконання ролі, на практичних посадах, які потрібні [соціальним] інститутам»¹⁶. Саме через зміну місії Університету із ідеалістичної на виключно прагматичну канадський філософ Б. Рідінгс називає сучасний Університет «постісторичним», щоб підкреслити «той факт, що даний інститут пережив себе, що тепер це уламок епохи, під час якої він визначав себе у перспективі проекту історичного розвитку, зміцнення і розповсюдження національної культури»¹⁷. Ще одним наслідком глобалізаційних змін стає послаблення та навіть «смерть» національної культури і держави. У світі який може народитися в наслідок глобалізаційних змін не буде місця класичному Університету.

Глобалізаційні процеси та утвердження цінностей суспільства споживання, у другій половині ХХ століття, поступово знецінюють університетську освіту, перетворивши Університет на місце по наданню освітніх послуг, в якому студент повинен отримати конкретні професійні навички. Таким чином, університет було низве-

15 Фейерабанд П. Против методологического принуждения // Избранные труды по методологии науки / П. Фейерабанд. – М.: Прогресс, 1986. – С. 125 – 466.

16 Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. – М.: Институт экспериментальной социологии; Спб.: «Алетейя», 1998. – С. 118.

17 Ридингс Б. Университет в руинах / пер. с англ. А.М. Корбута. М.: Изд. Дом Гос. Ун-та Высшая школа экономики, 2010. – С. 16 – 17.

дено до рівня ПТУ (при всій повазі до середньої професійно-технічної освіти). Але формування інформаційного світу, в якому окрім людини з'являться нові актори, як то штучний інтелект, постлюдина та роботи, Університет може відродитися як постісторична соціокультурна субстанція, що буде упорядковувати хаос функціонування різнопланових симулякрів.

За умов докорінних соціокультурних трансформацій Університет повинен готувати не фахівця, а людину з універсальними знаннями і навиками. Тому все більшу роль в Університеті повинна відігравати філософія, бо саме філософія може «відновити єдність знання, що розкидане по окремим наукам і лабораторіям і доуніверситетському викладанні; вона на може зробити це інакше як у мовній грі, поєднуючи одне із іншим, як окремі моменти становлення духу», але не у «наррації або, точніше, в раціональній метонаррації»¹⁸, характерної для XIX ст., а у гармонії гуманних мікронаративів.

Головне питання – чому навчати в університеті. Наразі від професійної підготовки необхідно відмовитися, тому що в наступні два десятиліття велика кількість професій зникне, імовірно з'являться нові. Люди 21 ст. змушені будуть протягом життя змінювати по декілька разів, не тільки певні професії, а навіть і сфери діяльності. Тому завданням університету буде надання фундаментальних наукових знань із гуманітарної та природничої сфери. Університет буде повинен формувати універсальну особистість здатну до критичного мислення та із високо розвинутими творчими здібностями.

За умов руйнації та «смерті» звичних образів, що використовує людина для оформлення і наповнення певним змістом своєї повсякденності, як то «робота», «соціальне», «етичне» та інші, постлюдині майбутнього залишається лише симуляція в гіперреальності. Гіперреальність з її розмиванням кордонів віртуального і того, що прийнято сьогодні визначати реальним, залишає для постлюдини конструкцію, деконструкцію і реконструкції симулякрів як головну умову організації повсякденного буття.

Саме Університет повинен стати місцем де постлюдина буде опанувати мистецтво генерації симулякрів, що вбачатимуться необхідними, а також деконструкції тих симулякрів, функціонування яких вбачатиметься не обов'язковим. Університет повинен покинути прокрустове ложе бюрократизації і перетворитися на наративний простір, в якому постлюдина зможе розповідати про себе і в цій наративній грі зможе усвідомлювати своє гіпер-Я.

І як це не дивно, але позитивним поштовхом до зміни місії сучасного Університету також можуть стати процеси, що пов'язані з пандемією Covid-19. Так, по-новому можна вбачати вектор розвитку сучасного Університету, коли коронавірус фіксує людину та суспільство в новому метаінформаційному просторі, соціальному та віртуальному. Тому те, що не було типовим і не можна було враховувати як норму, більше не є таким. З одного боку, ми дійсно на сьогодні можемо фіксувати негативні наслідки, пов'язані з пандемією. Тут безперечно погоджуємося з більшістю

18 Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна... С. 84.

«коронавірусних» публікацій сучасного італійського філософа Джорджо Агамбена, де позначаються негативні аспекти пандемічних явищ, спостерігачами (а іноді і учасниками) яких ми є: паніка, інформаційний вплив, політичний і моральний занепад та ін. Дійсно, «...ми вперше відчуваємо себе, коли торкаємось іншого тіла. Якщо, як ми викривлено намагаємось зробити сьогодні, ми скасуємо всі контакти, якщо все і всі будуть триматися на відстані, тоді ми втратимо не тільки досвід інших тіл, але, перш за все, весь безпосередній досвід самих себе»¹⁹. Так, пандемія ставить під сумнів не лише окремі аспекти інтерсуб'єктивної взаємодії, але й загалом можливість і необхідність її. «Філософія контакту», висловлюючись термінологією Агамбена, загострюється та актуалізується, і це поглиблює соціальну та антропологічну кризи, які вже частина дослідників соціально-гуманітарного дискурсу сьогодні фіксують як реально наявні.

З іншого боку, є і позитивні аспекти. І багато в чому це стало можливим з зв'язку з необхідністю ізоляції більшості та самоізоляції. Так, пандемічний ізоляційний примус зафіксував необхідність рефлексії та саморефлексії. Частково прийшло осягнення того, що класичне розуміння етичних настанов вже не працює сьогодні (а етичні конструкти Арістотеля та І.Канта не сприймаються в соціальному дискурсі як обов'язкові і необхідні). Так, місія Університету також змінюється, як і трансформується під впливом пандемії суб'єкт та мета Університету. Також на методологічному рівні відбуваються зміни, в плані пошуку нового віртуального інструментарію та аргументів, дієвих настільки, щоб не сприймати Університет як розширену версію інтернет-ресурсів, що надають документ для взаємодії на рівні держави та нострифікують інтернет-знання в межах установи. Зміни відбуваються, але до чого це врешті-решт призведе, – це відкрите питання, тому що на сьогодні є фіксація з одного боку кризового соціально-гуманітарного дискурсу, а з іншого – тотальне запитування, без можливості отримати однозначну відповідь.

19 G. Agamben. *Filosofia del contatto* (5 gennaio 2021). – Режим доступу: <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-filosofia-del-contatto>